

Links van ons zagen wij opeens een nog tamelijk vers gedolven graf in een bloementuintje van de familie Schuiling. Er stond een naam op het witte kruis dat op het graf stond. De gesneuveldde militair bleek een nog jonge Pool te wezen. Moeilijk leesbaar lazen we zijn naam. Anatol Bier, 23 jaren oud.

Even bleven we er bij stilstaan en dan denk je onwillekeurig bij je zelf: "Zo jong nog en d  n al te moeten sterven voor een waanzinnige oorlog, die ontstaan is door een stelletje hersenloze wezens, die de wereld wilden overheersen!!

We liepen door en zagen de uitgebrande woning staan van de familie C. Willemsen, rechts van de straat, en verder naar rechts, in de verte, in de toenmalige Molenstraat, de afgebrande boerderij van v.d. Koppel.

Heel in de verte, in oostelijke richting, hoorden we regelmatig aanhoudend kanongebulder uit de omgeving Rijkerswoerd.

Nadat het de Engelse tankdivisie, die vorige week woensdagavond de waalbrug bij Nijmegen gepasseerd was, niet via Elst naar Arnhem oprukken kon, probeerde deze dat via Ressen, Bommel en de buurtschap Rijkerswoerd, tussen Huissen en Elst.

Zo te horen was daar op dat ogenblik aan zware tankslag aan de gang, want de Engelsen wilden perse deze brug bij Arnhem in handen proberen te krijgen. Als dat zou lukken, konden zij vandaar verder oprukken naar het westen en het noorden van ons land en naar het oosten om in die richting door te kunnen stoten naar Berlijn, de hoofdstad van Duitsland. Maar zover was het nog niet, want de brug zat nog steeds muurvast in Duitse handen...!!

We stonden een ogenblik te luisteren naar dat intensieve kanongebulder in de verte, toen plotseling kogels om ons heen floten en bijna gelijktijdig hoorden we vanuit de buurtschap "Het Vlot", enkele kilometers oostelijk van het Drielse centrum, een zwaar kaliber mitrailleur stotteren.

Ook explodeerden ergens in de Kerkstraat weer enkele projectielen. Dat was dus opnieuw een blijk van onveiligheid.

Het was ons echter wel bekend dat zich de laatste dagen in dat buurtschap Duitsers ophiielden en begrepen dan ook direct dat het schieten voor ons bedoeld was.

We liepen een klein eindje door, zodat we uit het zicht van de Duitsers waren, daar wij ons toen achter een boomgaard bevonden die bij de boerderij van C. Willemsen hoorde.

Wij waren daar al tamelijk dicht bij ons huis, maar de kogels die om ons heen floten, waren véél dichterbij, dus durfden we helaas vanaf dat punt, niet verder te gaan en beraadslaagden vlug wat we doen moesten.

Piet voelde er nog wel iets voor om door te rijden, maar daar was ik juist tegen.

"Eigenlijk had ik veel beter heel alleen hierheen kunnen gaan want aan bange mensen heb je in zo'n situatie maar heel weinig. Niet alle soldaten sneuvelen in een oorlog!" zei Piet.

"Die hebben dan puur geluk gehad, maar ik ben ook geen soldaat. Maar ik heb jou niet aan een ketting, dus als jij nog verderop wilt, dat is vrijwillig. Ik blijf hier wel op je wachten tot je terug komt, als het tenminste niet te lang duurt. Maar waar moet ik hulp halen als je ergens getroffen wordt door mitrailleurkogels??"

Ik vind het ook heel jammer dat het te gevaarlijk is om naar ons huis te gaan, want gisteren was het doodstil in Driel en hebben wij geen schot horen lossen". zei ik

"Ja, inderdaad, gisteren was het heel rustig en vandaag niet. Maar gisteren was gisteren en vandaag is het vandaag, dat weten wij zo langzamerhand wel, maar wat doen we nú??" vroeg Piet een beetje kortaf. "Gaan we nog verderop of niet?"

"Wij zijn in de ochtend van vrijdag de 22ste september uit Driel gevlucht voor het gevaar dat zich hier voordeed. En gelukkig zijn we toen ongedeerd weggekomen.

Nú doet zich hier opnieuw gevaar voor en waarom moet dat nu door ons getrotseerd worden. Dat zou toch zeer dom zijn en hadden we toen net zo goed kunnen blijven!" was mijn mening.

"Wij zijn op dit ogenblik ook niet voor de lol hier, maar om te proberen nog enkele gebruiksartikelen uit ons huis te halen en dus moeten we iets riskeren", zo reageerde Piet daarop.

"Daar ben ik het volkomen mee eens, dus moet men eens het één en ander wagen, maar niet tot het uiterste.

We hebben onze ouders enige tijd alleen achter moeten laten in Valburg, dus moeten wij proberen ook weer ongedeerd bij hen terug te keren. Het zou vreselijk zijn als ons hier iets overkwam, want hoe moeten onze ouders dan verder handelen om deze oorlog veilig door te komen? Dus laten we toch zeer voorzichtig wezen in ons doen en laten. Dan hoef je niet bang te wezen, want dát is wel iets anders dan roekeloos!" zo was mijn betoog.

Daar gaf hij geen antwoord op en keek hij ook niet zo erg vriendelijk en vooral niet, toen er gelijktijdig weer enkele explosies klonken, ergens verderop dicht bij de R.K. kerk of daar om-trent, precies kon men dat nooit waarnemen.

Toen draaide hij zijn fiets rechtsonkeert en zei:

"Als wij toch niet meer naar ons huis kunnen (durven) gaan, laten we dan maar maken dat we hier weg komen, anders krijgen we misschien nog een granaat op onze pet".

En dus keerden wij vandaar terug, zonder thuis geweest te zijn. Dan maar geen winterondergoed, al was moeder daardoor het meest gedupeerd vanwege haar wintermantel.

Want de veiligheid ging toch maar boven alles en daar zou moeder het ook volledig mee eens wezen, dat wisten we vooruit!

In werkelijkheid hadden we daar heus niet zo lang staan debatteren, als men zou denken over onze problemen. De één dacht dat het op deze manier het beste was om te doen, de ander had daar weer andere gedachten over, maar het geheel had niet meer tijd in beslag genomen dan hooguit enkele minuten. Het zou ook veel te gevaarlijk geweest zijn wanneer wij daar enige tijd hadden staan te redetwisten, maar zoiets voelt men vanzelf wel aan hoe of men dat op kan lossen.

Over het feit dat we helaas ons huis niet meer hadden kunnen bereiken waren we wel enigszins teleurgesteld en dus waren we heus niet zo spraakzaam tegen elkaar. Ieder had zo zijn eigen gedachten daar over.

We reden de Dorpsstraat terug en zagen daarbij ook weer de restanten van de totaal uitgebrandde Duitse legerbussen, links van de straat staan, aan het einde daarvan.

Juist daar tegenover, dus rechts van ons, stonden de overblijfselen van de woningen die gelijk met de bussen in brand raakten. Van een paar stonden alleen nog de zwartgeblakerde muren nog overeind. Het geheel gaf een troosteloze aanblik aan dat deel van de Dorpsstraat.

Even later gingen we weer rechtsaf en stonden we een moment te twijfelen, of we rechtdoor zouden fietsen, maar dat vonden we beide te riskant, omdat daar verderop die ochtend op ons geschoot was, dus durfden we die richting niet uit en gingen daarom linksaf de Elster-grindweg in, dat vonden we toch wel veiliger. Na enkele honderden meters lag aan onze rechterzijde de buurtschap "De Keulsekamp", waarvan ook vele woningen grote schade hadden opgelopen tijdens de beschietingen van vorige week. Ook in het wegdek waar wij reden, zaten grote gaten en kuilen die door dat schieten ontstaan waren. Daardoor was het heel moeilijk daar te moeten fietsen.

Even later passeerden we de Eldenze-Zeeg, alreeds genoemd, waar net voorbij, links een Engelse gevechtswagen in een sloot lag. Dus wel een bewijs, dat deze ook aan de strijd in en om Driel had deelgenomen. Werden zij tijdens de gevechten uitgeschakeld schoof men deze van de rijweg af in de berm, in dit geval, half in de sloot. Dan was het geen belemmering voor het overige militaire verkeer. Ook andere legervoertuigen die door één of andere oorzaak defect geraakt waren, werden op deze manier aan de kant van de weg geschoven en later, als daar de mogelijkheid voor was, opgehaald, gerepareerd of gesloopt.

Al gauw naderden we de buurtschap "De Bremerton" die in die jaren vier woonhuizen bezat, namelijk twee aan de rechterzijde en twee aan de linkerzijde van de straat.

Daar gingen we even stil staan om te overleggen hoe wij vandaar de kortste weg konden nemen om in Valburg te komen.

De officiële weg daarheen was via de Valburgseweg, maar als we die zouden nemen kwamen we te dicht bij Elst waar zich mogelijk nog Duitser konden ophouden en juist dát was niet onze bedoeling, dus zochten we een andere oplossing, die we al gauw vonden.

We wisten namelijk dat er bij de tweede woning rechts een soort karesporenweg door de boomgaard lag die helemaal tot de Langstraat liep. Dat was namelijk een hele lang appelboomgaard en als men vroeg of men er daar even gebruik van mocht maken, werd dat meestal wel gedoogd, na aanzien van de persoon natuurlijk.

We wisten ook dat er ongeveer halverwege een schuurtje stond, waar zich wel eens een ogenblik enkele vliegeniers verschoolen hadden, die daar boven dat weilandengebied uit een aangeschoten geallieerd vliegtuig gesprongen waren.

We waren al dichtbij en reden het erf op naast het woonhuis van dit fruitbedrijf. Er was niemand te zien, dus reden we, zo goed als dat mogelijk was, de boomgaard in en zagen heel in de verte enkele mensen lopen bij dat genoemde schuurtje.

Langzaam reden we in die richting en er dichterbij gekomen kenden wij die mensen wel. Het was familie van de eigenaar, die zich daar zolang ophiielden voor hun veiligheid.

Ze woonden eigenlijk vlak langs de Elster-Grindweg, naast de inrit tot de buurtschap "De Keulsekamp"

Maar daar vonden zij het niet zo veilig meer, te dicht bij Driel, waar zo gevochten was vorige week.

Wij maakten even een kort praatje met die mensen en zij maakten heus geen bezwaar toen wij ons verontschuldigten dat we ongevraagd de boomgaard in gegaan waren.

"Wij doen niet zo moeilijk als het fatsoenlijke mensen zijn, want dan verwachten we ook dat zij zich fatsoenlijk zullen gedragen en in deze moeilijke tijd moeten we elkander bijstaan in gevaarlijke situaties", vonden zij en toen we verder wilden gaan kregen we ieder een paar heerlijke handperen, voor onderweg, werd er nog even bij gezegd.

En juist op het moment dat we door wilden lopen, het gras daar was te lang om er te kunnen fietsen, kwamen er nog drie personen langs die ook in de richting van de Langstraat gingen.

Wij kenden hen heel goed. Het waren Jan Opperman Czn en zijn verloofde Albertje Beukema en haar buurmeisje Tony Gerritsen. Zij waren op weg naar hun evacuatie-adres "De Bouwkamp".

"De Bouwkamp" is een grote, alleenstaande boerderij die midden in een wijd, open gebied ligt met veelal weilanden. Oostelijk van de bijgebouwen liggen grienden en sloten, met daarlangs vele ruige knotwilgen en nog meer oostelijker ligt de boerderij "De Fikkersdries".

De boerderij "De Bouwkamp" is normaal te breken vanaf de Homoetsestraat, langs de Eldense-Zeeg op in oostelijke richting. Maar via een pad door de weilanden vanaf de Langstraat, was deze ook tamelijk goed te bereiken, tenminste in de zomermaanden als het niet te nat en te modderig was.

In die lange appelboomgaard was het wel een heel eind lopen voor dat we in de langstraat waren.

Daar scheidden onze wegen, het drietal ging daar rechtsaf om op de boerderij "De Bouwkamp" te komen. Piet en ik sloegen linksaf om via het gehucht Homoet in Valburg te komen.

Daar kwamen we tegen twaalf uur aan. Onze ouders waren natuurlijk heel blij dat ze ons ongedeerd terug zagen komen. Wij vertelden hen dat we onderweg daarheen beschoten waren door mitrailleurvuur en dat er ook nog enige keren granaten tot explosie gekomen waren, dus hadden we het niet veilig genoeg gevonden om thuis nog het één en ander te gaan halen.

Dat hadden zij niet verwacht en waren daarom juist dubbel blij dat we geen van beide letsel hadden opgelopen. Al vond moeder het wel jammer dat we niet thuis hadden kunnen komen, maar dat vond zij in zo'n situatie van minder belang.

Na een kort ogenblik riep men ons binnen voor een warme maaltijd waar wij weer zeer blij mee waren, dus weer een bewijs dat men daar toch eigenlijk niet buiten kon.

Het was opnieuw een zomerse dag geworden, de zon scheen volop en daarom besloten Piet en ik om na de maaltijd eens een kijkje te gaan nemen in Herveld, want daar bleken ook nog heel wat dorpelingen uit Driel geëvacueerd te wezen.

Toen we daar na een uurtje het centrum binnenkwamen, zagen wij mijn werkgever Schrijver ook nog. Hij was met zijn gezin opgenomen in het café van Teunissen en wij allen waren heel blij dat we elkander terug zagen.

Overal in Herveld stond Engels geschut opgesteld in boomgaarden, waaronder ook tanks en afweergeschut. Legervoertuigen reden daar ook af en aan, dus bevonden wij ons daar midden in de frontlinie. In Andelst, iets verderop, stond ook veel legermateriaal en nu en dan werd er ook in de richting van de Veluwezoom geschoten. Op de terugweg werden Piet en ik nog geconfronteerd met een grote groep Duitse soldaten vooraan in Herveld, die in Randwijk gevangen genomen waren.

Als eerste opvang werden zij zolang in een grote, ronde ijzeren hondenkennel gedaan. Die stond links van een groot vierkant hoog herenhuis met daar vóór een hoge bruine beukeboom, aan de rechterzijde van de straat

De Duitse krijgsgevangenen werden bewaakt door enkele Engelse militairen. Later zouden zij afgevoerd worden naar het bevrijde gebied achter het front.

We hadden in die genoemde plaatsen verscheiden dorpelingen gezien en gesproken. Velen van hen waren in scholen ondergebracht, maar ook nog wel een groot aantal bij particulieren.

Nadat we het allemaal een beetje bekeken hadden, keerden we naar ons evacuatie-adres terug.

Evenals de vorige avonden mochten wij vieren ook die avond weer bij de familie van Pommeren binnen komen. Eerst werd er koffie gedronken en daarna, tegen bedtijd, kregen we ieder een bord karnemelkse bloempap met zoete stroop.

Gelukkig konden wij die nacht rustig slapen. Alleen hoorden we nu en dan zwaar trommelveur vanuit het oostelijk gebied van de Betuwe. Daar bleken de Duitsers en de Engelsen elkaar geen duim breed veroverd stuk grondgebied terug te willen geven.

De Slag om Arnhem was dus nog lang niet voltooid!!

Zaterdag 30 september 1944.

Het is alweer een mooie zonnige herfst dag.

Vader en ik helpen van Pommeren de hele dag mee appels plukken. In de avond mochten we weer binnen komen.

De oudste dochter speelde bekende liedjes op het orgel en het laatste speelde zij enkele coupletten van het Wilhelmus.

Maar..., toen daarvan de laatste tonen wegstierven, hoorden wij buiten op het erf en in de naaste omgeving, zware granaten exploderen. Dat duurde enkele ogenblikken, daarna werd het rustiger en zijn wij vieren naar onze slaappleaats in de schuur terug gegaan. Het werd echter in de hele omgeving, maar ook voor ons een zeer onrustige en vooral een angstige nacht!

We waren al betrekkelijk vroeg op, want het leek een prachtige herfst dag te worden met veel zon, nog tamelijke hoge temperaturen en weinig wind, dus mooier kon het niet op 30 september.

Van Pommeren reed met een kruiwagen lege veilingkisten de boomgaard in om appels te gaan plukken. Dat waren van die mooie, rode sterappels met witte sterretjes op de schil, vandaar die mooie benaming. Als ze rijp waren hadden ze een heerlijke smaak die bijna bij iedereen bekend was.

Vader en ik liepen ook de boomgaard in en vroegen of het goed was dat wij mee hielpen met plukken.

Dat werd meteen goed gevonden, dus haalde van Pommeren twee plukmanden uit de schuur, voor ons iedereen.

Zo'n plukmand werd in de Over-Betuwe, kanis genoemd.

De bomen hingen goed vol appels, dus was dat plezierig plukken. Toen het bijna avond begon te worden, stonden er dan ook heel wat kisten vol met appels onder de bomen in de boomgaard.

Van Pommeren was ons heel dankbaar en vader en ik heel tevreden dat wij ons die dag productief hadden kunnen maken.

Na de avondboterham gingen Piet en ik nog een ogenblik naar buiten. Het was nog een mooie herfstavond en tamelijk rustig in de omgeving. Wel hoorden we steeds kanonnen dreunen in de verte, maar in onze omgeving werd die dag heel weinig geschoten.

Op de Tielsestraat die voor het woonhuis lag, was normaal verkeer wat legervoertuigen, enkele boerenwagens en wat fietsers. Dus was het eigenlijk een normale dag geweest.

Toen de schemering zich aan begon te kondigen gingen we terug naar de schuur, naar onze ouders. Maar al heel gauw daarna werden we gevraagd binnen te komen.

Toen wij dat even later deden zagen we een heel bekend echtpaar uit Driel bij de familie van Pommeren binnen zitten. Die mensen waren daar tegen de avond gearriveerd, omdat ze het in Driel te gevaarlijk gevonden hadden. Eerst waren ze op een ander adres geweest, doch daar was zo weinig ruimte geweest en ze hadden toen besloten naar van Pommeren te gaan; dat waren uiteindelijk ook nog kennissen van hen.

Het was Schoonhoven en zijn vrouw. Derk Schoonhoven was in zijn jongere jaren koetsier geweest bij een rijke familie op een buitenplaats ergens langs de Vecht in Utrecht.

En inderdaad leek hij daar ook wel enigszins geschikt voor te zijn geweest in zijn hele manier van doen.

In Driel kende men hem ook heel goed, hij handelde namelijk in allerlei artikelen zoals o.a., in kippen, konijnen, eieren, bone-staken, heiningpalen, fruitsoorten, aardappels enz. enz.

Hij was ook heel erg op de ping-ping, daarom werd hij in Driel ook wel - De Koperen Derk- genoemd. Er was echter ook nog een Nikkelen Corrie in Driel. Beiden woonden zij dicht bij ons.

Maar die persoon komt hier eigenlijk niet ter sprake onder die bij-naam. Hij is in dit boek echter wel enkele malen genoemd geweest, maar dan wel onder zijn officiële naam. Misschien komt hij in dit verhaal nog wel eens voor, maar dat merkt U dan wel.

Laten we dus hier verder gaan met het verloop van die avond. Toen wij vieren een ogenblik binnen waren, werd er koffie gezet en begonnen geleidelijk de onderlinge gesprekken op gang te komen. De één wist dit, de ander dát te vertellen en op deze manier hoorde men nog eens zo het één en ander.

Vader begon nog enkele leuke herinneringen uit zijn jonge jaren op te halen en dan werd er nog even gezellig om gelachen.

Ook de al wat bejaarde Schoonhoven wist nog enkele grappige bijzonderheden naar voren te brengen en zo waren er tochnog gauw enkele uren verstreken.

Later in de avond speelde één van de dochters van van Pommeren nog enkele bekende liedjes op het orgel en het laatste waren enige coupletten van het Wilhelmus.

Op hetzelfde ogenblik dat de laatste tonen wegstierven, hoorden we granaten exploderen in de omgeving maar ook rondom het huis. Gelukkig kregen wij geen voltreffer (inslag van een projectiel). Maar wij allen schrokken natuurlijk wel van die zware explosies. De beschieting duurde echter niet zo heel lang, in de verte vielen er zo nu en dan nog één paar maar wij besloten toch te gaan slapen. We wensten de overige familie een rustige nacht toe en keerden daarna naar onze Dependance terug, in dit geval in het stro in de schuur.

Zoals wij langzamerhand al gewend waren om met onze kleren aan te gaan slapen, lagen we dus al betrekkelijk gauw onder de wollen dekens en probeerden we zo gauw mogelijk in slaap te komen. Bij vader lukte dat als gewoonlijk tamelijk gauw. Met een luidruchtige ademhaling door neus en mond tegelijk, wilde hij blijkbaar te kennen geven dat hij al reeds in het land der dromen was aangekomen.

Wij echter, moeder, mijn broer en ik, waren nog niet eens op weg daarheen; we hadden enige tijd nodig om in slaap te komen.

De rust duurde maar kort helaas, want de beschieting begon op-nieuw. Soms hoorden we op enige afstand projectielen exploderen, even daarna was het tamelijk dichtbij.

Zolang we granaten hoorden fluiten waren ze nog wel op veilige afstand, maar maakten se een ruisend-flodderig geluid, moest men eigenlijk al dekking gezocht hebben.

Maar waar moest je in zo'n schuur een veilig dekking vinden?

De wanden bestonden uit hout, met alleen van onderen een meter hoog muurtje, dus waren we eigenlijk aan het lot overgeleverd. Dat gaf ons heus geen veilige gedachten, vooral niet in zo'n open ruimte.

Ergens vanaf de Duitse stellingen op de heuvels van de Veluwezoom konden we het afschieten horen van de kanonnen. Dat kon bij Rhenen op de Grebbeberg, of bij Wageningen op de Wageningseberg wezen. Precies konden wij dit ook niet weten.

Heel in de verte konden we de granaten al aan horen komen fluiten en moesten dan maar afwachten waar ze zouden exploderen. Dus zat de spanning er bij ons al gauw in, vooral toen er enkele projectielen vlak achter de schuur explodeerden. We hoorden een paar vreselijke harde knallen, gekraak en gerinkel, scherven sloegen met veel geweld door de houten wand naar binnen. Gelukkig vlogen die over ons heen, doordat we lagen, maar dan schrik je wel hevig! En dan vlak daarna die vreselijke verstikkende, sterke kruitdamp die meteen de schuur binnen trok!

Tijdens de explosies zagen we felle lichtflitsen door de ramen die als schimmen door de donkere ruimte van de schuur speelden.

Wij zagen daar liever de zon door schijnen, die kon tenminste leven en fleur brengen, maar deze granaten zaaiden alleen maar dood en ellende.

Opeens hoorden wij een apart afwijkend geluid dat veroorzaakt werd door heel dichtbij zijnde projectielen die naderden. Direct volgden er enkele hevige explosies heel dichtbij, ergens aan de achterzijde van de schuur waarin wij probeerden te slapen.

Het ging gepaard met enkele enorme harde knallen en een gekraak. Dakpannen kletterden op het erf en een ruit vloog aan scherven.. Het waren toen echter niet de enige granaten die vlakbij explodeerden, want in de directe omgeving hoorden wij ook nog zware projectielen tot explosie komen.

Het leek, of de hele strook Betuwe van Andelst tot halfweg Elst-Valburg, op dat ogenblik door zware granaten onder vuur werd genomen en dat dood en ellende veroorzaakte onder de inwoners van deze streek.

We constateerden daardoor dus ook meteen, dat de Betuwe voor een groot deel werd meegesleurd in de Slag om Arnhem.

Dus verkeerden wij daar vanzelfsprekend in grote angst en spanning en begrepen we ook heel goed dat de lang verwachte bevrijding nog wel eens een lange tijd op zich kon laten wachten.

Ons was immers... één van de laatste dagen verteld dat het res-tant van de Engelse-Parachutisten-divisie die op zondag de 17de september 1944 in de omgeving van Renkum, Wolfheze en Heelsum ge-land was, zich helaas gedwongen gezien had terug te trekken over de rivier de Rijn, naar het reeds bevrijdde Betuws gebied.

Dat zou ongeveer plaats hebben gehad halverwege het Drielseveer en de spoorbrug, in de nacht van maandag 25 op dinsdag 26 september. Dat was toen die nacht dat Piet en ik wachtlieden met nog enkele andere dorpelingen uit Driel, op de boerderij van de familie Visser. Vanuit die omgeving werd die nacht vreselijk veel met tankvuur en ander geschut in de richting van Oosterbeek geschoten, waaronder ook veel lichtspoorruitie.

Die zelfde nacht was het zeer ruig weer geweest met veel regen en wind, dus wel geschikt voor zo'n operatie, maar helaas niet voor de Engelse parachutisten, die op deze manier hun leven moesten proberen te redden.

Toch hadden Engelse soldaten van dat luchtlandingsleger het nog een volle week uit weten te houden in een zeer ongelijke strijd tegen een overmacht van Duits legermateriaal en goed bewapende en getrainde soldaten, maar hadden tevens ook een grote nederlaag moeten incasseren.

Die Engelse parachutistendivisie was toen dus compleet uitgeschakeld en hadden daardoor de Duitsers in dat gebied de handen weer vrij en konden zij zich daar opnieuw in stelling brengen nu het Britse Tweede Leger in hun richting oprukte.

En juist dát was helaas in het nadeel van de Betuwse bevolking, want hun woongebied werd daardoor ook betrokken bij de opmars van de Engelsen om de brug en de stad Arnhem in handen te krijgen. Maar zij begrepen toen al heel goed dat de kans op een spoedige bevrijding te niet gedaan was.

In de schuur lagen wij te luisteren naar het overvliegen en het exploderen der granaten, want van slapen kwam voorlopig niets meer; dat was onmogelijk soms bij zulke enorme felle uitelkaarbarstingen van de projectielen.

Sommige vielen wel zo dichtbij alsof het leek dat ze midden op het erf tot explosie kwamen.

Wij konden dus ook niets ondernemen om ons veiliger te stellen.

In zulke gevaarlijke situaties is men nog steeds binnen vier muren het meest gewaarborgd tegen gevaar van buitenaf, al bestonden de gevels grotendeels van hout.

Daardoor sloegen er soms ook granaatscherven naar binnen, wat dan ook een vreselijke harde klap gaf.

Maar we konden alleen maar afwachten hoe de beschietingen voor ons zouden eindigen.....?

Soms was het een moment misstil om ons heen en konden we onze ademhalingen duidelijk horen.

Maar dan opeens raasden er enkele projectielen heel laag dichterbij, gevolgd door enorme explosies. Dan knalde en kraakte het buiten op vele plaatsen.

Nu en dan hoorden we ook ergens gekraak van dikke boomtakken of het gekletter van dakpannen die op het erf aan stukken vielen. Ook moesten ruiten het ontgelden, zowel van de schuur als het woonhuis, want dat glasgerinkel was immers de laatste dagen een heel bekend geluid geworden.

Even daarna leek het wel of de Duitsers de hele streek vanaf Andelst tot Elst onder vuur gingen nemen met zware granaten.

Heel in de verte, richting Andelst hoorden we opeens zware explosies. Die kwamen met een langzame regelmaat in onze richting steeds dichterbij. Als je daar naar lag te luisteren, dacht je op een gegeven moment dat de volgende granaat op onze schuur terecht zou komen en ons zou treffen. Gelukkig was dit echter niet zo, want het projectiel dat we daarvoor verwacht hadden explodeerde dan weer iets verderop.

Had men dan de hele strook bestreken, dus van rechts naar links, dan volgde er een beschieting van links naar rechts, maar tegelijkertijd stond men wel duizend angsten uit, toch een keer getroffen te worden.....! Dus was dat heus wel zenuwslopend en lagen wij maar te wachtten hoe alles verder wel zou aflopen.

Van de spanning werd er door ons geen woord gesproken, blijkbaar bang dat we een ander nóg angstiger zouden maken.

Op het laatst, na zo'n beschieting kon het gebeuren dat het vuren plotseling ophield en bleef het soms enige tijd rustig. Door de opgelopen spanning kon het voorkomen, dat we toch even indommelden

en werd je dan na een bepaalde tijd toch weer klaar wakker door exploderende projectielen, wist je niet hoelang je had geslapen en dus ook onmogelijk hoe laat het op dat moment wel zijn kon. We wisten dan van geen uur of tijd.

Werd het dan na enige tijd rustiger in de omgeving, hoopte je nog een paar uurtjes te kunnen slapen en dat lukte soms ook nog. Als men daarna toch opeens wakker werd, begon het al reeds iets licht te worden buiten en was het even later goed te zien dat de dageraad begon te gloren en bleek het ongeveer zeven uur te wezen

en bleven we nog wat liggen om te overleggen met elkaar of we daar in Valburg zouden blijven, of dat het voor ons misschien toch veiliger was om een veiliger plaats op te gaan zoeken. We hadden tijdens de nachtelijke beschieting een opmerking gemaakt dat we daar niet langer zouden moeten blijven. Dus werd daar onder ons enkele ogenblikken over gediscussieerd en er werd besloten die ochtend te proberen de Waal over te komen.

Misschien was het in het Land van Maas en Waal veel veiliger, omdat die streek al enigetijd bevrijd was. In de Betuwe werd het met de dag onveiliger.

Wij viereen stonden dus tamelijk vroeg op om ons reisklaar te maken, want ons doel was niet te lang te wachten. Want elk moment kon men weer een nieuwe beschieting verwachten. Dan is het ook zeer gewaagd je op de straat te begeven, daar je dan zeer trefbaar bent. We moesten echter eerst te weten proberen te komen bij welke plaats wij het beste over de rivier de Waal konden varen. Dat zou waarschijnlijk wel met een roeiboot moeten gebeuren, want alleen bij Dodewaard en Ochten kon men overgezet worden met een veerpont en dat was nog een heel eind weg. Maar bij nadere informatie kwamen wij te weten dat er bij Herveld een voetveer was, waar men met een roeibootje over gezet kon worden! Dus dat wisten we ook weer. Aan de overzijde van de Waal kwam men dan in het dorpje Ewijk.

Al vonden wij viereen het eigenlijk wel jammer dat we genoodzaakt werden om verderop een veiliger evacuatie-adres op te gaan zoeken. We waren immers al enige tijd geleden uit ons dorp weggegaan vanwege het gevaar voor de granaten. Wij verbleven daarom toch niet meer in ons eigen woonplaats, dus waarom zouden we dan gevaar moeten trotseren, als dat eigenlijk niet bepaald nodig was? In dit gedeelte van de Betuwe, Valburg, Herveld en Andelst, stond zeer veel geallieerd geschut opgesteld en dat had ook al heel wat projectielen afgevuurd op de Duitse stellingen op de heuvels van de Veluwezoom. Daarom juist kon men in ons gebied ook weer heel veel Duits granaatvuur terug verwachten. Gisteravond was dat eigenlijk al begonnen, dus waarom zouden wij dat risico dan nemen als het niet strikt noodzakelijk was?? Er zou heus nog wel meer granaatvuur van de Duitsers te verwachten zijn.

Zondag 1 oktober 1944.

Wij verlaten Valburg al tamelijk vroeg in de ochtend en proberen bij Herveld via een voetveer over de Waal te komen. Misschien dat we in het Land van Maas en Waal een veilig evacuatie-adres kunnen vinden waar we voorlopig kunnen blijven. Mijn broer en ik vinden het voor onze ouders heel erg, maar uiteindelijk gaat veiligheid toch boven alles!! Dat was tenminste onze mening in die dagen.

Veel werk om alles weer in te moeten pakken hadden we gelukkig niet. We hoefden ons niet aan te kleden, want we gingen de laatste dagen met de bovenkleding aan slapen, zoals ik al reeds eerder geschreven heb. We waren dus al betrekkelijk gauw klaar.

We wasten ons even aan de pomp (waterzwengelpomp), klopten de dekens uit en rolden die op zodat ze gemakkelijk onder de snelbinder van de fiets konden. Andere kleine benodigdheden hadden we al bij elkaar ingepakt en ook al op onze fietsen gebonden. Ontbijt namen we die ochtend niet, daar namen wij de tijd niet voor. Misschien dat we daar onderweg nog even de gelegenheid voor hadden. Wij probeerden daar zo vlug mogelijk uit die gevaarzone weg te gaan. Op dat ogenblik voelden we ons zeer rusteloos, wat we overgehouden hadden van die anstige en gevaarlijke momenten van verlopen nacht.

Wij hadden onze fietsen al klaar staan tegen de zijgevel van het woonhuis, zodat we er meteen mee weg konden gaan.

Eerst namen wij vieren gezamenlijk afscheid van de familie van Pommeren en bedankten hen voor het onderdak dat zij hadden verschaft en de gastvrijheid die we genoten hadden.

Piet en ik pakten onze fietsen en liepen daarmee aan de hand het erf af,; onze ouders kwamen achter ons aan.

Maar wij hadden echter de Tielsestraat (de weg van Valburg naar Herveld) nog niet bereikt, toen we opnieuw granaten met veel gefluit in het luchtruim naderbij hoorden komen. De eersten kwamen in een weiland terecht dat aan de overzijde van de genoemde straat lag. Het waren enorme explosies, grote kluiten aarde werden hoog het luchtruim ingeslingerd, granaatscherven sloegen tegen de voorgevel van het woonhuis van de familie van Pommeren. En wéér kwam een nieuwe serie projectielen aangefloten.....!

Enkele vlogen verder, over ons heen, maar ook links en rechts van ons explodeerden ergens granaten met veel gekraak en gekletter. Toen stonden we inmiddels al weer achter het woonhuis op het erf en hadden onze fietsen vlug op de deel van het achterhuis gezet. Piet wenkte onze ouders en wij vieren gingen daarna tussen twee grote, hoge korenrijen zitten, die rechts van de schuur naast het erf stonden.

In één daarvan zat aan de onderzijde een grote vierkante ruimte van ongeveer een meter in het vierkant. Onze ouders konden er met een beetje moeite net op hun knieën in, mijn broer en gingen er vlak voor zitten, tussen de twee rijen en voelden ons daar tamelijk veilig. Een projectiel zou wel in de snelheid gesmoord worden als die insloeg in zo'n korenrij, tenminste dat hoopten wij, maar we dachten er helaas niet aan, wat er zou gebeuren als er een granaat naast zo'n rij explodeerde, want die kans bestond er natuurlijk ook.

Veel tijd om daar even over te kunnen nadenken was er niet geweest, want we hadden heel snel moeten handelen, wilden wij niet door rondvliegende granaatscherven getroffen worden.

Rond om ons heen explodeerden er opeens vele projectielen en vlogen scherven links en rechts door het luchtruim met een geluid als een aantal bromvliegen. Hier vlogen enkele scherven tegen de gevel van de schuur er werd daar een ruit aan stukken geslagen. Schuin achter ons sloegen er scherven met veel geweld tegen de achtergevel van het woonhuis. Rechts van ons kwam een tamelijke dikke tak van een fruitboom omlaag en op het erf links van de korenrijen werden lege veilingkisten aan flarden geschooten die daar op stapel stonden.

Wát een lawaai toch, horen en zien verging van al dat geknal en geknetter om ons heen. Het was allemaal zo intensief druk om ons heen met exploderende projectielen, dat we bijna geen seconden meer vrij hadden om werkelijk bang te zijn, om hier andere woorden te gebruiken : wilde je alles opmerken en je alles realiseren wat er allemaal om je heen plaatsvond, had je bijna geen tijd vrij om te ontdekken dat je op zulke gevaarlijke momenten ook nog bang was. Dát realiseerde je pas daarna, als er een moment minder gevaar dreigde.

Juist toen vroeg ik mezelf af of het niet verstandiger was geweest om het achterhuis binnen te gaan, daar hadden we in elk geval nog vier muren om ons heen gehad. Maar ook daar konden granaaten inslaan, want wáár ben je in zo'n situatie eigenlijk veilig?? Op het moment dat er zoveel projectielen dichtbij explodeerden kwam ik tot de conclusie dat wij daar eigenlijk helemaal niet zo veilig zaten, want viel er maar één granaat naast ons, naast die korenrijen, zou er helaas niet veel meer van ons overblijven!! Dan kregen wij de volle laag.

En op het zelfde moment dat ik mij dat realiseerde, kreeg ik opeens een harde klap tegen mijn hoofd, net achter het rechter oor. Meteen viel er iets vlak vóór mij in een plas water, want die nacht was er blijkbaar een flinke regenbui gevallen. Het siste toen dat (iets) in de plas water terecht kwam.

Ik voelde aan mijn hoofd en ontdekte een zeer gevoelige plaats dat gelukkig niet bloedde. Toen wilde ik weten wát er in die plas gevallen was. Het bleek een granaatscherf te zijn die nog flink heet was en ongeveer een lengte had van ongeveer acht centimeter en twee centimeter breed, overal zaten heel scherpe punten kartels aan, dus een geluk dat ik toen een hoed droeg en na dat ik die wat nader bekeek, zag ik dat de scherpe punten er net doorheen waren gegaan, maar nog net geen verwonding had veroorzaakt. Vandaar dat ik geen bloed ontdekte.

Mijn vermoeden was later, dat die granaatscherf toch eerst wel ergens op afgeketst geweest moet zijn en daardoor de kracht verloren was toen deze tegen mijn hoofd kwam.

Ondaks dat voorval ging de beschieting overminderd door. Stijf ineen gedoken probeerden wij ons zo min mogelijk trefbaar te maken. We hadden helaas geen tijd om te denken; we hielden ons steeds maar bezig met opletten en luisteren of de projectielen dichtbij of verderaf explodeerden.

Soms waren wij zo onder spanning gekomen, dat we op het laatst gewoon afwachtten wanneer het projectiel zou vallen die ons zou treffen. Heel typisch en tragisch, maar we hadden ons er al mee verzoend dat we die beschieting niet zouden overleven, dus ons er eigenlijk al op voorbereidt, dodelijk getroffen te worden door een projectiel. Hoe men zo iets eigenlijk aanvoelt en ervaart, is naderhand zeer moeilijk te beschrijven en weer te geven!!

Een ogenblik dachten wij dat de beschieting zou eindigen; het werd iets rustiger langs de Veluwezoom met het afvuren van de vernietigende projectielen en wilden we eigenlijk al uit onze vermoeiende houding tevoorschijn komen.

Maar plotseling hoorden we ze al weer aan komen loeien en de eerste granaat die dichtbij insloeg, rukte een deel van de windveer van de gevel van het woonhuis. Het kwakte met een harde klap op het erf. Een tweede granaat was blijkbaar in de groentehof naast het woonhuis gevallen en geexplodeerd. Want stukken kool, andijvie, rode biet en andere groenten kwamen opeens naast ons terecht, vergezeld met een groot stuk plank, waarschijnlijk van de omheining, die er omheen stond.

Met de handen probeerden we ons hoofd te beschermen tegen ongerechtigheden die door het luchtruim vlogen. Dat kon natuurlijk van alles wezen, zoals stukken hout, steen, glas en dergelijke voorwerpen, dus was er volop kans door het één of het ander getroffen te worden. Hoewel vader en moeder in die ruimte onder de korenrijt het minst trefbaar waren. Daar waren mijn broer en ik heel blij om, want veronderstel dat hen iets overkwam....!! Dat zou je je verdere leven nooit meer vergeten.

Hé, opeens vielen er geen granaten meer. We luisterden aandachtig of er opnieuw projectielen in aantocht waren. Nee, er kwam geen geluid dat daarop wees. Het bleef inderdaad stil. Heel voorzichtig kwamen Piet en ik overeind en voelden ons als gebroken. Geen wonder ook, want de beschieting had ongeveer een uur geduurd, dus hadden bijna geen rug meer overgehouden, ja zo'n gevoel hadden we.

Onze ouders kwamen ook heel langzaam uit hun schuilruimte. Moeder had veel last gehad van kramp in haar kuit. Dat was goed te begrijpen als je zo lang in één houding moest zitten. Dat is onder normale omstandigheden al bijna niet uit te houden!

Vader was ook stijf geworden in al z'n ledematen, daarom besloten wij even het achterhuis binnen te gaan om armen en benen even uit te kunnen strekken, want dat zou wel nodig wezen als wij weer verderop wilden gaan. Even kwam van Pommeren een praatje met ons maken en hij was blij, dat ons buiten niets was overkomen. We vroegen hemde weg welke wij het beste konden nemen naar een veer waar we over de Waal konden. Dat werd ons heel duidelijk verteld. Vanaf van Pommeren moesten we een weg binnendoor nemen naar het dorpje Slijk-Ewijk. Daar de Waaldijk op en deze volgen langs het bos van Loenen-Wolferen en daar enkele honderden meters voorbij lag links een grindweg van de dijk naar het veer, maar dat stond daar wel aangegeven met een bordje. Aan de andere kant van de Waal lag ook een klein dorp, Ewijk genaamd. Maar als wij vertrokken moesten we op de Tielsestraat een klein eindje terug lopen tot bijna de Begraafplaats. Daar lag rechts een landweggetje met karresporen langs een groot stuk grond met percelen, die verhuurd waren als volkstuinten. Op het eind zouden we daarna weer op een smal grindweggetje uitkomen, waar we rechtsaf moesten naar Slijk-Ewijk.

Van Pommeren had het heel duidelijk verteld hoe wij gaan moesten daarna ging hij terug naar zijn huisgenoten en wenste ons uiteindelijk een behouden terugkeer naar ons eigen dorp.

Wij gingen naar buiten en zagen toen eigenlijk pas deze grote ravage die was aangericht.

Op het erf lag eigenlijk van alles en nog wat, waar niet veel goeds meer bij was o.a., veel bladeren van vernielde groetesorten uit de groentehof, stukken takken van fruitbomen, grote spaanders en stukken hout, stukgeschoten ruiten en dakpannen, uit elkaar gevlogen en vernielde veilingkisten, grote en kleine bonken klei en verder nog veel meer van die kleine ongerichtigheden, allemaal stille getuigen en een bewijs dat het daar die ochtend vreselijk tekeer gegaan had. Eigenlijk een onbeschrijfelijke situatie, maar helaas wel een harde werkelijkheid!!

Zoals van Pommeren ons gewezen had kwamen wij al tamelijk gauw op de weg naar Slijk-Ewijk, dat een echt klein oud Betuws dorpje bleek te zijn met huizen dicht bij de straat gebouwd.

Terwijl wij door het dorp liepen waren er ook al heel wat inwoners buiten, die blijkbaar klaar stonden om hun woonplaats te verlaten en een veiliger plaats wilden op gaan zoeken.

Wij passeerden een huis waar een gezin uit Driel buiten aan de weg stond. We hebben nog een klein ogenblik een praatje met hen gemaakt. Zij vonden het daar ook te gevaarlijk worden, ze hadden inmiddels ook al besloten om de Waal over te gaan.

Waar we ook liepen, overal zagen we Engelse militairen. Hier en daar stond geschut opgesteld, of men had tanks in stelling gebracht, het geheel zag er toen zeer offensief uit. Al gauw kwamen we op de Waaldijk en zagen niet zo verweg de rivier de Waal, breder dan de Rijn.

Wij liepen de Waaldijk een heel eind uit in westelijke richting. Rechts van ons lag een lang smal bos, waarin hier en daar een enkele boerderij. We passeerden ook nog een huis dat als het ware tegen en op de dijk gebouwd was en ook daar achter lag volop bos. Daar voorbij maakte de dijk een grote bocht naar rechts en bleef er nog steeds bos onder langs de dijk.

Dat hield een heel eind verderop plotseling op bij een grindweg die vanaf de dijk daar naar beneden ging naar het dorp Herveld. Weer een eindje verder op de dijk zagen we aan onze rechterzijde een mooi vierkant boeren landhuis met een breed voorfront. Daar aan de voorzijde stond een grote sierboom in de tuin. Dat was de Magnolia - Soulangeana waar van die grote melkwhite, met licht-rose tulpachtige bloemen aan komen in het vroege voorjaar. Daar ongeveer tegenover, de dijk maakt daar een flauwe bocht naar links en daarna weer naar rechts.

En juist daar ging links van de Waaldijk een smal grindweggetje van de dijk naar omlaag, dat met enkele bochtjes naar een voetveer leidde, waar men overvaren kon naar het aan de overzijde van de Waal liggende dorpje Ewijk.

Inderdaad werd dat voetveer aangegeven door een klein smal bordje aan een paal met de aanduiding "Voetveer", in die richting wijzend. Dus duidelijker kon het toch niet!

We volgden dat grindweggetje en waren al gauw bij de rivier de Waal, waar al meerdere vluchtelingen stonden te wachten om overgezet te worden.

We ontmoetten er de familie Busch, van het welbekende Drielseveer en enkele gezinsleden van de familie Uiting, aannemer en timmerman. Al tamelijk gauw werden we overgevoerd en kwamen we aan de andere oever van de Waal ook weer in een klein dorp aan. Dat bleek Ewijk te heten en waren wij uiteindelijk in het Land van Maas en Waal aangekomen.

Op een heel klein dorpspleintje bleven we bij elkaar en werd ons gevraagd daar te wachten. Enkele personen uit ons groepje gingen naar één of ander bureau, waar men zich moest aanmelden als vluchteling. Daar werd meteen in de naaste omgeving geïnformeerd naar eventuele plaatsruimten, dus moesten wij wel enige tijd wachten tot men die gevonden had en dat duurde helaas ongeveer een uur. Maar uiteindelijk kwam er iemand met paard en wagen en daarop konden de ouderen onder ons plaatsnemen en zij die geen fiets bij zich hadden.

Die wel een fiets bij zich hadden konden achter de wagen gaan rijden en de bestemming die we gekregen hadden was het ongeveer tien kilometer verderop gelegen plaats Druten.

Gelukkig voor onze ouders dat zij verder niet behoefden te lopen, want dat hadden we al een hele tijd moeten doen vanaf acht uur deze ochtend en toen wij hier aankwamen, zal het ongeveer elf uurgeweest zijn, dus dat was drie uur, een lange voettocht voor al tamelijke oude mensen. En als je dan ook nog een uur lang moet wachten voor dat men een evacuatie-adres voor ons gevonden had, was je energie inmiddels wel opgebruikt.

Het was al over twaalfen toen we uit Ewijk wegreden. Onderweg naar Druten kwamen we langs en gedeeltelijk door de dorpen Winsen, Afferden en Deest. Het waren kleine, maar wel landelijke dorpjes. Het was precies kwart over één toen wij het centrum van Druten binnen reden.

Druten bleek een flinke plaats te wezen met een beetje stadse allure. Wel enigszins modern van opzet voor die tijd.

We werden in een school ondergebracht op een klein pleintje met enkele hoge kastanjabomen ergens schuin achter de R. K. kerk.

In de school waren al reeds meerdere vluchtelingen aanwezig, o.a. uit Elst en Bommel. In ons lokaal waren we met ongeveer twintig personen bij elkaar, groot en klein, jong en oud.

Vader bleek de oudste te wezen met zijn 69 jaren en de jongste hooguit enkele weken oud, werd nog bij zijn/of haar moeder aan de borst gelegd als zij of hij gevoed moest worden.

Wij vieren hadden die dag nog niets gegeten, Piet en ik hadden onder het lopen op de Waaldijk een appel opgegeten, onze ouders helemaal niets.

We lagen langs de wanden van het lokaal, in het midden was een ruimte waar men lopen kon. Onze plaats was langs de buitenmuur bij een hoek. Onder elkaar werd wat gepraat en ging het er wel tamelijk gemoedelijk naar toen

Tegen half vijf werd er door een vrouw en een man eten binnen gebracht met een soort laag duwagentje, waarop een paar grote ketels stonden. Daarin bleek rode kool te zitten, maar dat konden wij er helaas niet vanaf kijken, want het geheel leek maar een grauwe massa te zijn. De oorzaak daarvan begrepen we al gauw, want men had ongeschilde aardappels gebruikt, want anders hadden wij allen nog langer op het eten moeten wachten, als men ook de piepers had moeten schillen.

Nou ja, daar hadden we allen natuurlijk wel begrip voor. Maar er kwamen al gauw negatieve reacties op. In plaats van een weinig vlees, spek, of vet, werd er meteen al door enige personen geconstateerd, dat het eten knarste tussen de tanden en dat was dus nog minder smakelijk.

Het bleek dus dat de aardappels slecht gewassen waren en er nog zand aangezetten had, toen ze met de rode kool gekookt werden. Mogelijk was de tijd daar uiteindelijk de oorzaak wel van geweest — dus moesten we dat allemaal maar voor lief nemen en het eten dus maar opeten voor het geen het was, gesmuld hebben we er echter helaas helemaal niet van, absoluut niet.

Door abnormale omstandigheden waren de mensen in het lokaal uiteindelijk blij, al was het heel laat geworden, dat we eten kregen, maar zij waren ook weer blij dat het op was!!

Toch was deze werkwijze geen schouderklopje waard voor de gemeente Druten. Dus is hier niets overdreven, maar heb ik precies zo weten weer te geven zoals wij het voorgeschoteld kregen, dus de zuivere waarheid, al is die in vele gevallen wel een grote verschoppeling! Helaas wordt dat niet zo gauw erkend.

In de omgeving van Druten was het gelukkig nog tamelijk rustig. We konden echter heel goed het schieten waarnemen dat blijkbaar nog steeds uit het oostelijk deel van de Over-Betuwe afkomstig was. Dus waren de mensen in het lokaal heel blij, dat er in onze nieuwe omgeving nog niet geschoten werd.

Nadat wij met ons allen deze warme maaltijd hadden genuttigd kwamen de zelfde mensen de schalen, borden, lepels en vorken weer ophalen en toen zij vroegen of het nogal gesmaakt had, knikten we en zeiden we ja. We wilden deze mensen ook weer niet teleurstellen, want zij hadden misschien hun best wel gedaan. Maar het viel ons van de gemeente Druten wel tegen dat men ons dit eten geserveerd had. Van een conservatief klein dorp hadden we het wel kunnen verwachten, maar niet van het vooruitstreven de Druten.

Die nacht hebben we toch nog tamelijk goed kunnen slapen, ondanks het gejengel van de baby die nu en dan naar de moederborst verlangde en het gesnurk van enkele mannen, waaronder ook mijn vader! Wel lagen er ook soms enkele mensen heel zachtjes met elkaar te praten, maar dat was heus niet storend.

Dat hoorde ik omdat ik nog enige tijd wakker lag.

In het lokaal had men één lamp laten branden, voor het geval er soms iemand een kleine (of grote) boodschap moest doen, je wist immers maar nooit..., met zo'n aantal, dan kon men zien waar men liep, dat vond men veiliger.

Toen ik daar een ogenblik wakker lag keek ik om mij heen en het leek wel of ik mij op de varkensmarkt bevond in Arnhem. Als men daar liep zag je ook varkens in het stro liggen, net als wij in dat schoollokaal, maar dan wel met dit verschil dat men ons niet zo maar bij de oren pakte als op de markt, om je te keuren en te schatten op je gewicht!

- Gelukkig werden wij ook door niemand gekocht er kregen dus daar-
om ook geen blauwe stempel op onze blote rug!
Toch ben ik blijkbaar nog tamelijk gauw in slaap gevallen en werd
pas wakker toen het licht begon te worden en dat was gauw waar
te nemen, want we lagen er onder de hoge schoolramen.
Een ogenblik later hoorde ik helaas toch een projectiel hoog over
ons heen fluiten en daar schrok ik toch wel even van.
- worden we hier dan ook al achtervolgt door granaten?- vroeg
mezelf af. Dit deprimeerde mij toch wel een ogenblik!
Het is natuurlijk ook niet altijd zo, dat het een strenge winter
gaat worden als men een bonte kraai gezien heeft. Maar daarente-
gen is het echter wel zo, als er één schaap over de dam is, er
spoedig meer zullen volgen. Dus wachtten wij de komende dagen af
wat het worden zou....

Maandag 2 oktober 1944.

Als Piet en ik ons deze ochtend willen gaan wassen
aan de pomp in de gang is het er zo druk dat wij
voorlopig nog niet aan de beurt zullen zijn.
De toiletruimten zijn al zo bevuild, dat we ons
voornemen die boodschap te gaan doen ergens op een
rustig plekje in de vrije natuur.
In de namiddag gaan we op zoek naar een ander adres!

Het beloofde die ochtend een mooie herfst dag te zullen worden.
Dus stonden mijn broer en ik al vast op om ons te gaan wassen.
Gisteren bij onze aankomst hadden we gezien dat er een pomp
vooraan in de gang stond. We namen ieder een handdoek mee,
maar toen we in de gang verschenen wisten we heus niet wat we
zagen. Er stonden op dat moment zeker wel vijftientig perso-
nen rondom de pomp en toen vroegen we ons af, waar die allemaal
zo gauw vandaan gekomen waren. Toen wij daar naar informeerden
werd ons verteld dat er gisteravond nog een grote groep vluchte-
lingen uit de Betuwe waren aangekomen, die in een ander lokaal
onderdak gevonden hadden.

Voordat Piet en ik naar buiten gingen om ons ergens bij één of
ander water te gaan wassen, wilden we toch eerst zorgen dat onze
ouders zich intussen wél konden wassen. Ik zocht in een bergruim-
te een emmer op en na heel veel geduld en ellebogenwerk kwam ik
toch bij de pomp en vulde de emmer voor een groot deel met water
en bracht deze naar ons lokaal voor onze ouders. Zo, zij konden
zich nu in elk geval heerlijk wassen, tenminste hun gezicht en
handen. De rest van het lichaam kreeg misschien later nog wel ee-
 eens een kans daarvoor....?

Dit was op deze manier dus ook weer geregeld en toen togen wij voor ons zelf op pad. We liepen via enkele korte straatjes in de richting van de Waaldijk waar we al gauw arriveerden.

De uiterwaarden lagen aan onze voeten, tenminste, onder aan de dijk lag al een prachtig wiel, Waai of kolk, hoe die ook genoemd mag worden, met riet, biezen en wilgeteenhout en helder, spiegelend water. Daar konden wij ons dus even heel goed wassen. In plaats van toiletzeep hadden we uit onze koffer in de school, een stuk scheerzeep meegenomen en dat ging ook prima!

In zulke bijzondere situaties moest men zich immers proberen te behelpen, maar als men dat niet kon, was je in zo'n omstandigheid echt niet waard dat je armoede leed!!

We keken om ons heen en zagen hier en daar enkele waterkolken, omgeven door grote biezen pollen, waar futen doken en weer opdoeken uit het heldere water van de plas.

links en voor ons liepen prachtige rood-bonte koeien en een enkel paard, dat begon te hinneken toen het ons zag.

Grote aantallen meeuwen lieten hun gekrijs horen op een wat verder weg gelegen weiland en een koppel kieviten buitelden boven ons door de lucht, steeds hun eigen naam roepend.

De Waaldijk, die daar achter ons lag, slingerde zich door dat rustgevende gebied en leek wel een kronkelende slang die zich langzaam voortbewoog naar het verschiet.

We voelden ons heerlijk opgefrist na onze wasbeurt en beklommen even later de Waaldijk weer. Daar keken we even achterom over de voor ons liggende uiterwaarden van de rivier de Waal.

Wat een prachtig pastoraal uitzicht toch, zo rustig en vredig! Wat jammer toch eigenlijk dat die innerlijke rust uiteindelijk toch enigszins verstoord werd door kanongebulder heel in de verte, in het oostelijk deel van het rivierengebied "De Betuwe". Een onderdeel van een wereldoorlog die als een stoomwals voortbewoog en mens, dier en de natuur vernietigde en vernielde. Waarom was er eigenlijk oorlog??

Dat was een uitvloeisel van het waanzinnig denken van een stelletje grote kopstukken met hoge petten en een ontevreden innerlijk! En door hun toedoen werd dood en verderf gezaait onder een groot deel van de wereldbevolking- en dát werd dan oorlog genoemd!!

Een klein half uurtje laten waren we weer in de school terug. Gelukkig was de rust daar weergekeerd. We sneden onze boterham in de vensterbank, bij gebrek aan een broodplank. Aan brood hadden we gelukkig nog geen gebrek, Daar zorgden we voor als we overdag ergens een bakkerswinkel passeerden, want moeder had de benodigde bonnen daarvoor van huis meegenomen toen wij gingen vluchtten.

Zo ziet men maar weer dat men in zulke bijzondere omstandigheden ook nog overal aan moest denken, wat men in de komende tijd nog nodig kon hebben.

De zon scheen al vroeg en dus beloofde het mooi herfstweer te worden. maar ondanks dat werden we helaas ~~daar~~ ook weer aan de oorlog herinnerd, want vanauit de richting Arnhem en omgeving, hoorden we al enige tijd zwaar kanongebulder.

Toch gingen Piet en ik Druten een beetje verkennen. Eerst fietsten wij het oude centrum van Druten wat rond, toen de Waaldijk weer op en een poosje staan kijken bij het Drutense-veer. Daar hadden we een ruim uitzicht over de Betuwse dorpen Ochten en een groot deel van Dodewaard. Juist daarvoor hadden wij onze verrekijker meegenomen. ~~We~~ konden duidelijk zien dat er heel wat woonhuizen in Ochten uitgebrand of in elkander geschoten waren, dus wel een triest uitzicht.

We reden verder in westelijke richting tot we buiten Druten waren. Daar lag, als mijn geheugen nog juist is, links van ons de Molenstraat en toen wij die inreden kwamen we aan de Noord-westkant van Puiflijk uit.

In ieder geval zijn we dat dorp ook in geweest en er nog bekende dorpsgenoten ontmoet. Vandaar zijn we via een grote omweg weer teruggedreden naar de school in Druten. Daar werd toen net een grote ketel koffie binnen gebracht, dus waren we mooi op tijd. Eveneens werd de warme maaltijd mooi op tijd in ons schoollokaal gebracht, toen de klok van de R.K.kerk twaalf uur luidde, dus mooier kon het niet.

Die middag kregen we werkelijk fatsoenlijk eten. Het was gestoofde andijvie met een malse speklap. En als een toetje na, kreeg een ieder, als men dat tenminste **accepteerde**, een flink bord karnemelkse bloempap met zoete stroop, dat apart toegediend kon worden. Met dat menu was een ieder zeer tevreden. Enkele personen likten hun bord nog schoon, een bewijs dus dat het wel gesmaakt had. De gemeente Druten had blijkbaar begrepen, wat wij gisteren te kort gekomen waren en had dit vandaag weten aan te vullen. Bravo! Gemeente Druten, wel bedankt!

Omdat Mijn broer en ik Puiflijk een interessant oud historisch dorp vonden met veel oude huizen en zeer oude boerderijen, besloten wij er in de namiddag nog eens doorheen te fietsen. Er waren heel wat fruitbedrijven, ook al met jonge aanplant.

Enkele hebben wij daarvan bezocht en geïnformeerd of zij voor ons gezin eventueel nog ruimte hadden om ons onderdak te kunnen verschaffen. Wij zouden dan bereid zijn mee te werken op het bedrijf, dus zogenaamd werk verrichtten tegen kost en inwoning. Als dat werkstelligd kon worden waren we beter af dan in die school!

Daar vonden wij het erg rumoerig en werd je als het ware een beetje in de massa opgenomen, een individueel leven was daar onmogelijk, maar juist daarom was het eigenlijk ook een noodoplossing voor misschien hooguit enkele dagen.

Bij één van die fruitkwekers moesten we, Piet en ik, de volgende ochtend terugkomen, tenminste, als we daar voor voelden.

Die fruitkweker namelijk, Litjes genaamd, wilde er eerst met zijn vrouw over praten, voor hij een besluit nam en die afspraak maakten wij met hem. Een begin was er in elk geval.

Wij kochten een paar kilo appels, praatten nog wat na over de oorlogshandelingen en evacueren en gingen daarna weer naar de school terug, want dat was op dat moment ons thuis.

Het was voor onze ouders wel een verrassing, toen zij van ons vernamen dat we een afspraak hadden gemaakt met een fruitteler in Puiflijk. Dat hadden zij niet zo gauw verwacht dat wij beiden daar moeite voor zouden doen.

"Veronderstel eens, dat wij daar terecht kunnen, daar zal het veel rustiger wezen dan hier in deze lawaaierige school." zei moeder en ze keek opeens veel opgewekter dan zij die dag gedaan had. Maar was dat al niet wat al te optimistisch??

"Dat denk ik ook wel, maar zo ver is het nog niet. Heb nog wat geduld en stel je eigen er niet te veel van voor, als het eens niet doorgaat, is de teleurstelling des te groter,"vond Piet.

"Als jullie die afspraak met die persoon gemaakt hebben zullen wij samen er morgenochtend heen fietsen." zei vader en keek daarbij mij aan en hij sprak verder:"En jij Piet, blijf jij dan maar bij moeder, dan heeft die ook wat aanspraak bij al die drukte in dit lokaal. Mocht het daar dan toch niet lukken, proberen we het toch nog even bij anderen." stelde vader voor.

't Was in die tijd 's avonds al tamelijk vroeg donker, dus werd de lange avond doorgebracht met praten. De één wist dit verhaal te vertellen, de ander had in de laatste tijd weer geheel iets anders beleefd. Dus kwam al heel gauw het ene na het andere verhaal los en ondertussen werd er ook nog weer voor koffie gezergd. Op die manier was het toch nog wel een gezellige avond geworden. En op het einde daarvan werd er door iemand over slaap gesproken. Toen werd er onder elkander afgesproken dat we om half elf op zouden houden en niet meer zouden praten.

De één kon immers vlugger in slaap komen als de ander en daar waren wij het onder elkaar allemaal over eens geworden dat we daar in ieder geval wel rekening mee moesten houden en niet één persoon had daar een weerwoord tegen.

Een ieder hield zich aan die afspraak en na een kwartiertje bleken er al enkele personen in het land van de dromen te zijn aangekomen; vader leek daar ook al bij te wezen.

Maar dat werd door ons, moeder, Piet en ik, heel normaal gevonden want wij waren thuis niet anders gewend. Ook deze nacht hebben wij allen weer tamelijk goed kunnen slapen, al hoorden we de baby zo af en toe nog wel even huilen. Zelf hoorde ik die zelfde nacht ook nog heel iets anders huilen. Dat bleken enkele granaten te wezen die hoog over ons heen door het luchtruim huilden.

Vanwaar geschoten werd en op welk doel, kon ik nergens uit opmaken. Misschien een richting bepalen voor een te verwachten beschieting of iets van dien aard?

De anderen onder ons hadden er niets van gehoord, dus wel een bewijs dat zij over een gezonde slaap beschikten. Zelfs mijn moeder niet en die hoorde in de nacht nog wel eens zo het één en ander, al was het het gesnurk van vader maar.

Dinsdag 3 oktober 1944.

Het is een regenachtige ochtend. Toch laat dat vader en mij niet weerhouden om samen naar het afgesproken adres te gaan, waar we die ochtend terug moesten komen. Maar die mensen hadden zelf al een groot gezin en durfden ons er niet bij te nemen. Wij informeerden daarna bij andere mensen, waar we voor een regenbui even mochten schuilen. Misschien wisten zij wel iemand die ons onderdak wilde verschaffen. Na door hen geïnformeerd te hebben konden wij daar op dat adres in de namiddag al komen.

Nadat wij opgestaan waren konden we onsmeteen al bij de pomp in de gang gaan wassen. Er was een afspraak gemaakt dat ieder op z'n beurt even de gang in kon gaan om van de pomp gebruik te maken. Dus dát gaf geen problemen meer en de toiletten waren ondertussen door de Gemeentewerken van Druten schoon en weer bruikbaar gemaakt, dus wel weer een mooie verbetering en zodoende was het toiletmaken tamelijk gauw geregeld.

Maar buiten was de natuur helaas niet zo mooi geregeld, want het was een zwaar bewolkte lucht en dreigde er wel regen te zullen vallen, waarop niet zo heel lang meer op gewacht hoefde te worden. Na ons ontbijt gingen vader en ik op de fiets naar die fruitteiler in het naburige Puiflijk, waar wij terug mochten komen.

Hij en zijn vrouw hadden daar samen over gesproken, maar hadden - het uiteindelijk toch niet aan durft. Men wist natuurlijk niet hoe lang deze oorlog nog kon duren en je moest overal rekening mee houden. Zelf hadden zij ook al een groot gezin en dus vonden zij het wel bezwaarlijk er nog een gezin bij in te nemen. Daar hadden vader en ik ook wel begrip voor. Voor lange tijd ons - bij zich in nemen durfden zij niet aan en voor enkele dagen of een week wilden zij ons niet nemen, want als we er eenmaal waren zou het ook niet zo leuk zijn als wij daarna dan weer weg zouden moeten, dus deden zij dat liever niet en daar moesten wij hen gemakkelijk in geven. En dus was dit op niets uitgelopen.

Zonder resultaat moesten vader en ik weer naar "onze school" terug keren en we kregen het gevoel alsof we handelswaar geworden waren en dat was heus geen préttig gevoel.

"We kunnen het nog wel even bij een andere fruitteler proberen want je weet maar nooit hoe een dubbeltje kan rollen. Laten we maar met een omweg terug naar "huis" gaan", zei vader.

"Ik vind het best, we hebben immers tijd genoeg en als je niets probeert kom je ook niets aan de weet, zo is een spreekwoord". Maar het weer werd er helaas niet beter op en een regenjas hadden we niet bij ons; die lagen, of beter gezegd, hingen nog in Driel, want we hadden alleen het hoogstnodige van huis meegenomen. "Het gaat flink regenen, laten we daar verderop links, bij dat kleine huisje maar even vragen of we mogen schuilen voor deze regenbui. Misschien is het maar voor even, ze zullen ons vast niet weg sturen", meende vader.

En dat deden zij ook heus niet, want toen we aanklopten werden we meteen binnen gelaten door een al wat bejaarde vrouw. Zij nam ons mee de kamer in, waar ook nog een jonge man aanwezig was. Dat bleek haar zoon te zijn.

De moeder ging direct koffie zetten, maar eerst moesten we van haar onze natte jassen uit trekken want die moesten eerst gedroogd worden bij de warme kachel. Er werden twee stoelen bij de kachel geschoven en de jassen werden over de leuning hangen.

"Zo, die kunnen nu al vast drogen, terwijl wij koffie drinken." zei de moeder en toen vertelden wij waarvoor wij op weg waren, en waar we vandaan kwamen en hoe wij uiteindelijk via andere evacuatie-adressen in Druten aangekomen waren.

Zij vonden het vreselijk voor ons, dat we onze bezittingen zo maar achter hadden moeten laten. En dat wij ons in de school niet op ons gemak voelden, hadden ze veel begrip voor.

Toen keek de zoon zijn moeder aan en vroeg haar: "Zouden ze op de Bouwing deze mensen geen onderdak willen verschaffen?? Dat ze ook bereid zijn te werken, voor kost en inwoning."

"Dat zou best wel eens kunnen, ze hebben daar ruimte genoeg, dus is het in elk geval te proberen." zei de moeder.

De zoon keek mij aan en stelde voor er even heen te gaan, "Het is nu weer droog, zei hij, "laat je vader maar hier blijven dan hebben zij de gelegenheid om wat met elkaar te praten. Wij zijn zo weer terug, want het is hier tamelijk dichtbij." Dus trok ik mijn jas, die al tamelijk droog geworden was aan en toen gingen we daar even heen om te overleggen. We waren er al gauw, want toen we gingen, sloegen we op het Java-plein linksaf en na een paar honderd meter waren wij er al. Via een kort laantje links kwamen we op het erf van het wit gekalkte, vierkante woonhuis van het fruitbedrijf "De Bouwing", dat links op het erf staat. Daar bleek het gezin van de familie Marinus v.d. Heijden te wonen, zoals de zoon van die bejaarde moeder mij inmiddels al verteld had.

"Blijf hier maar even wachten, dan ga ik wel overleggen met die mensen. Ik ben zo terug", zei hij.

En inderdaad kwam hij na een kleine vijf minuten al weer naar buiten en ik zag aan zijn gezicht dat het in orde was.

"Het is goed, jullie worden hier tegen theedrinkenstijd verwacht!" zei hij opgewekt. Ik bedankte hem al vast voor de moeite die hij voor ons gedaan had. Daar wilde hij echter niets van weten, hij zei: "Als we zoiets niet meer voor een ander over hebben, waar moet het dan heen in deze wereld?"

Laten we maar gauw terug gaan dan kun je het je vader vertellen. Dus verlieten we het erf en reden door het laantje door, met de plataanbomen, gauw terug naar het ouderlijk huis van Ben Smids. Zo heette die die zoon.

Daar zat vader vol spanning af te wachten op de uitslag en toen Ben Smids hem vertelde dat we daar in de namiddag verwacht werden, was hij heel blij en zei:

"Dat is een meevaller voor ons, nu kunnen we gelukkig uit die lawaaierige school weg. Laten we nu maar gauw terug gaan, dan kunnen we dit goede bericht aan je moeder en broer vertellen en zullen zij daarom ook wel blij wezen."

Vader en ik stonden op bedankten de moeder en de zoon voor hun gastvrijheid die we genoten hadden en nogmaals de zoon, omdat hij zo bereidwillig geweest was met mij mee te gaan naar de familie M. v.d. Heijden om te vragen of zij ons onderdak konden en wilden verschaffen.

Toen namen wij afscheid van de eenvoudige maar zeer hartelijke mensen aan de Scharenburg, dichtbij het Java-plein in Druten. Opgewekt keerden vader en ik naar de school in Druten terug. En toen het goede nieuws verteld was aan moeder, was ze echt blij.

Mijn broer was ook heel blij, vooral voor onze ouders. Wij, als jongens zijnde, konden altijd gemakkelijker het rumoer in de school ontlopen dan zij. Wij konden de fiets pakken en een rondje gaan fietsen, omdat we veel jonger waren. Zij zouden een eindje kunnen gaan wandelen, maar als het weer dat niet toeliet, zaten ze de hele dag binnen en juist dát irriteerden hen zo. Mooi op tijd, om twaalf uur, werd het warme eten weer in het lokaal gebracht, gestoofde savoyekool met een lekker stukje doorrespek en die later nog iets meer wilde hebben, kon zichzelf bedienen uit de grote ketel op het duwwagentje, er was genoeg. En het eten was prima!!

Enige tijd na de warme maaltijd, zo tegen half drie, verlieten we de school en gingen we naar het fruitbedrijf van de familie van der Heijden. Dat bedrijf heette "De Bouwing" en het lag aan de Koningsweg in Puiflijk.

Mijn herinnering daaraan ligt mij nog zo duidelijk in het geheugen, dat ik alles nu nog voor mij zie, zoals het er in die dagen uitzag. We liepen door de hoofdstraat van Druten, maakten een eind verderop een bocht naar rechts.

Daar weer rechts van ons was de ingang naar een bloemisterij. De eigenaar was naar ik meen, van het Zand of van de Zande. Meteen kwam er opnieuw een bocht naar links en vandaar liepen we in de richting van het Java-plein, dat we recht over staken en op de Koningsweg kwamen. Links in de bocht lag een groentekwekerij met veel platglas(broeiramen).

Tussen die kwekerij en het fruitbedrijf "De Bouwing"woonde aan de linkerzijde van de weg een klompemaker en een klein eindje verderop was een bocht naar rechts. Daar iets voorbij was de inrit naar het woonhuis van de familie M. v.d. Heijden, een kort laantje met aan beide zijden platanen-bomen.

Toen wij in dat oprij-laantje liepen, lagen er al heel wat grote bladeren van die bomen op de grond. Het was immers al herfst.

Bij aankomst op "De Bouwing" mochten we direct binnenkomen en werd ons thee aangeboden en vertelden de familie v.d. Heijden waar wij vandaan kwamen en wat we zoal hadden meegemaakt voordat we naar Druten gebracht waren.

Het gezin van de familie v.d. Heijden bestond uit beide ouders, vier dochters en één zoon

→ Eé van de oudste dochters was al reeds getrouwd en woonde ergens onder Appeltern. De anderen waren thuis, evenals hun broer Jan. De oudste dochter die nog thuis was heette Anna, enkele jaren jonger was Lies en nog weer iets jonger heette Bets.

- Wij waren met het theedrinken nog niet helemaal klaar, toen er een neef van de familie op bezoek kwam. Dat was Wim v.d. Heijden. Hij woonde nog thuis bij zijn ouders, aan de Scharenburgsestraat ook in Puiflijk.

Na het theedrinken kregen wij de gelegenheid aangeboden om boven een slaappleats voor ons in te gaan richten. Wim bood meteen aan ons daarbij te willen helpen en we konden direct al heel goed met hem opschieten; het leek wel of wij elkaar al jaren kenden. Nadat we ons geïnstalleerd hadden, was inmiddels onze broodmaaltijd in gereedheid gebracht en het zag er heerlijk uit. Het brood was belegd met gerookte ham van een eigen geslacht varken en zelf gemaakte boerenkaas.

Na die heerlijke maaltijd konden we ons gaan wassen en verschonen en wat voelden wij ons toen lekker opgefrist en tevreden. Ja, wat wil je, als je je niet meer hebt kunnen wassen en verschonen sinds we uit Driel weggevlucht waren.

Voordat het donker was geworden gingen we even naar buiten en liepen wat rond over het erf. Het fruit hing bijna allemaal nog aan de bomen, alleen het zomerfruit was nog maar geplukt. De stallen waren nog leeg, want het was pas begin oktober, dus liep het vee dat ze hadden natuurlijk nog in de wei.

's Avonds mochten we binnen in de huiskamer komen zitten en konden wij meteen kennis maken met een nog tamelijk jong echtpaar, dat uiteindelijk uit Amsterdam afkomstig was.

Zij waren enkele dagen bij familie in Nijmegen gelogeed, toen daar na de 17de september de situatie opeens gevaarlijk ging worden. Er liepen geen treinen meer en het meeste openbaar vervoer lag stil. Ook in de buurt waar dat echtpaar logeerde werd het te gevaarlijk om er nog langer te blijven. Dus hadden zij besloten ver genoeg van Nijmegen af, een veiliger adres te gaan zoeken en waren uiteindelijk ook op het fruitbedrijf "De Bouwing" in Puiflijk aangeland.

Voordat we die avond gingen slapen kregen we ieder nog een bord heerlijke pap. En evenals de vorige keren sliepen wij die nacht uitstekend en wel een gat in de dag, al lagen we in een vreemd huis, in een vreemd dorp, in een ons totaal onbekende streek.

De eerste week van oktober 1944.

Zoals wij overeen gekomen waren om te willen werken voor de kost en inwoning, begonnen we die ochtend van 4 oktober met afgevalen appels en peren op te rapen in de boomgaard. De volgende dagen, toen de grond wat opgedroogd was, hebben we aardappels geroid.

Na die regen van dinsdagochtend had het weer zich hersteld. De zon was weer gaan schijnen en de temperatuur deed nog steeds zomers aan. Dat kwam ons dus ten goede bij het rooien van de aardappels. Daar waren we echter maar enkele dagen druk mee, want met vier á vijf personen kan men per dag heel wat werk verrichten, want Dorus Smids, een broer van Ben Smids, die gezorgd had dat wij bij v.d. Heijden gekomen waren, was een vaste arbeidskracht op dat bedrijf, evenals Jo Mulder, die verloofd was met Lies, ook een dochter van de familie v.d. Heijden, die enkele jaren jonger was dan Anna.

Dan was zoon Jan er natuurlijk ook nog die dagelijks mee werkte en mijn broer en ik dan samen, dus konden wij op een dag veel werk verzetten.

Anna ging 's morgens en 's avonds altijd mee melken in een weiland aan de zuid-west-zijde van Puiflijk, dus buiten het dorp. Toen ik dat vernam, sprak ik met Anna af dat, zolang wij daar niet weg zouden hoeven, door één of andere oorzaak (oorlogshandelingen bij voorbeeld) zou ik in haar plaats mee gaan met melken en kon zij nog een uurtje blijven liggen.

Dat was een aanbod dat ze dankbaar accepteerde.

Wij hadden daar een goede verzorging, het huiselijk verkeer was daar zeer gemoedelijk en het eten en drinken kon niet beter zijn. Dus was de ene dienst toch wel de ander waard!

Inmiddels was het zaterdag geworden, zaterdag de 7de oktober.

De vorige dag hadden we de laatste aardappels gerooid en zouden de volgende dag appels gaan plukken in de grote boomgaard.

Er werd nog een man tijdelijk in dienst genomen om mee te helpen plukken. Deze kwam eveneens uit Horssen, net zo als Jo Mulder.

Het was Sjef Diebbels, hij woonde in de nabijheid van de Molenhoek onder Horssen.

Zo leerden we steeds meer mensen kennen uit die omgeving en raakten daar op dat bedrijf heel geleidelijk aan al tamelijk ingeburgerd en het was net of wij daar al jaren over de vloer kwamen.

Het ging allemaal zo verdraagzaam onder elkander.

Maar....., helaas, er was echter wel iets dat ons vieren niet aan stond en dat waren de granaten die de laatste dagen met een regelmaat in de omgeving van Boven-Leeuwen terecht kwamen en het waren ook nog projectielen van een zwaar kaliber.

Men kan zich dus wel indenken dat wij ons ergens bedreigd voelden, al was het nog wel op enige afstand.

Als wij zaten te melken in dat weiland buiten het dorp Puiflijk, hoorden we de granaten daar exploderen en daar lagen maar enkele kilometers tussen. Dus achtervolgden de granaten ons weer.

Eigenlijk vond ik dat bezwaarlijk, want ik was heus die beschieting in Valburg nog niet vergeten en als ik daar een opmerking over maakte, lachten de anderen daar een beetje om. Dat nam ik hen toen natuurlijk nog niet kwalijk, want zij hadden daar nog nooit zo'n granaat-aanval meegemaakt, maar wij des te meer. Daarom voelde ik mij altijd veiliger als we de koeien gemolken hadden, zodat we dat gebied weer konden verlaten.

Toch kon je dat gevaar nooit helemaal ontlopen, want men wist van te voren niet waar een beschieting plaats zou hebben en ook niet op welk tijdstip.

Maar de granaten die in de omgeving van Boven-Leeuwen terecht kwamen waren niet aan een tijdstip gebonden zo op enige afstand te horen. Die kwamen eigenlijk in een regelmaat van ongeveer 2 of 3 tegelijk met een ruimte er tussen van ruim een kwartier. Zo precies heb ik daar toen ook niet op gelet, maar het ging wel bijna de hele dag door.

Dat was in de namiddag van woensdag de 4de oktober zo begonnen ook donderdags en vrijdags. Dit viel ons wel tegen, want we waren werkelijk in de veronderstelling dat we een veilig gebied hadden uitgekozen daar, in het Land van Maas en Waal.

De volgende dag in de ochtend van zaterdag 7 oktober scheen de zon al weer tamelijk vroeg en evenals al zo vele dagen in die herfstmaanden van 1944 bleek het opnieuw een mooie dag te zullen worden. We gingen appels plukken in de grote boomgaard en na de koffie was het al een heerlijke temperatuur.

Gelukkig bleef het die dag mooi weer, ook in de namiddag. We waren toen met ons zessen, teweten zoon Jan, Dorus Smids, Jo Mulder, Sjef Diebbels, mijn broer en ik.

Onder het plukken werden er soms leuke verhalen verteld, soms ook wel enkele minder leuke, maar men moest toch ook wel eens onbehaarlijk lachen, als er iets heel komisch verteld werd. Dan zou men gedacht hebben dat het op dát ogenblik heel geen oorlog was. Maar dan vergiste men zich toch, want de werkelijkheid was heel anders, want enkele minuten daarna hoorden wij ook granaten exploderen en dat geluid kwam uit Deest, Winssen en Afferden, enkele plaatsen langs de rivier de Waal, oostelijk van Druten. Heel geleidelijk kwam het geluid van de explosies dichterbij en tegen drie uur hoorden wij er enkele in Druten exploderen. Wij schrokken daar natuurlijk wel van.

Even later kwamen er ook bij ons over, die een apart geluid maakten. Het leek wel of ze over rails door het luchtruim gingen, om iets verderop in de boomgaard met een hevige knal uit elkander barstten en direct daarna kwam een nieuwe serie in onze richting met het zelfde geluid en uitwerking.